

ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตำบลวาเลย์
อำเภอพบพระ จังหวัดตาก

The Community with Cultural and Eco-tourism Management :
Valey Sub-district, Phop Phra District, TAK.

วัชรินทร์รัตน์ ศรีสมุทร¹ และคณะ
Watcharinrat srisamut and parties

Received: 7 July 2022; Revised: 29 July 2022; Accepted: 3 August 2022

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตำบลวาเลย์ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก” มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อร่วมพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมชุมชนตำบลวาเลย์ 2) ศึกษาปัญหาและความต้องการของชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม 3) ศึกษาศักยภาพที่เป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ที่จะนำมาเป็นฐานในการพัฒนากิจกรรม/เส้นทางท่องเที่ยวและ 4) พัฒนาศักยภาพชุมชนและหารูปแบบการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทชุมชน จนสามารถสร้างความพึงพอใจแก่ผู้มาเยือน วิจัยดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เป็นเครื่องมือในการศึกษาและพัฒนาศักยภาพชุมชน ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางมุ่งเสริมพลังอำนาจ ด้วยกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตำบลวาเลย์ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก ประชากรและกลุ่มตัวอย่างประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน คณะกรรมการชุมชน ชาวบ้านในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยใช้วิธีการแบบเจาะจงกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพและมีความสนใจเข้าร่วมในการดำเนินการด้านการท่องเที่ยว สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลได้แก่ ค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และการพรรณนาโวหาร

ผลการวิจัยพบว่า ในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ “ชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตำบลวาเลย์ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก” ใช้เวทีประชุม, ความสัมพันธ์ส่วนตัว และกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงบุคคล กลุ่มคน จนเกิดเป็น

¹ วิทยาลัยชุมชนตาก ตำบลหนองบัวใต้ อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก เบอร์โทรศัพท์ 08 8280 2653

เครือข่ายความร่วมมือ เชื่อมโยงภาคีเครือข่ายภายใน (ผู้นำ, ปราชญ์, คนในชุมชน, ร้านค้า) และภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐ (อพท., พัฒนาชุมชนอำเภอพบพระ, วิทยาลัยชุมชนตาก, ททท.), ภาคเอกชน (ผู้ประกอบการท่องเที่ยวและบริการ) และภาคประชาสังคม (เครือข่ายนักวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชนพื้นที่ใกล้เคียง) เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพชุมชนจนสามารถค้นพบที่จะเป็นฐานในการสร้างกิจกรรม เส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม ตำบลวาลีย์ ภายใต้คำขวัญการท่องเที่ยวที่ว่า “เที่ยววาลีย์ ไม่ว่าแห้วแน่นอน” ในการศึกษาปัญหาและความต้องการของชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตำบลวาลีย์ พบว่า ชุมชนมีทุนที่เป็นศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยว แต่ไม่ได้รับประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง ชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เห็นนักท่องเที่ยวเป็นปัญหาก่อให้เกิดขยะและแย่งใช้ทรัพยากรในพื้นที่ ชุมชนจึงต้องการพัฒนาศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยนำทรัพยากรในชุมชนและวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาใช้เป็นกิจกรรม เส้นทางท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนอย่างมีความรับผิดชอบ ไม่ก่อให้เกิดปัญหาให้กับคนในชุมชน สร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับคนในชุมชนและก่อให้เกิดการเรียนรู้ ประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้มาเยือน ในด้านศักยภาพการจัดการท่องเที่ยว ชุมชนต้องการเก็บบันทึกเรื่องราว เรื่องเล่าในชุมชน ความรู้ ทักษะในการเป็นเจ้าของที่ดี นักสื่อความหมายชุมชน และเชื่อมโยงวิถีชีวิตภายในชุมชนและประเทศเพื่อนมาเป็นกิจกรรมเส้นทางท่องเที่ยวที่น่าสนใจ นอกจากนี้ชุมชนยังต้องการอบรมหลักสูตรด้านอาชีพ เพื่อยกระดับสินค้าในชุมชนให้มีรูปแบบที่หลากหลายมาเป็นสินค้าของที่ระลึกทางการท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เพื่อสร้างเสน่ห์ในการท่องเที่ยวของพื้นที่ตำบลวาลีย์ อีกทางหนึ่งด้วย ในด้านศักยภาพที่เป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ที่จะนำมาเป็นฐานในการพัฒนากิจกรรม/เส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม พบว่า ชุมชนมีศักยภาพความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ (ปกากะญอ ไทยล้านนา ไทยอีสาน และม้ง) มีวิถีชีวิตคนเลี้ยงช้างของปกากะญอ ที่สืบทอดกันมาอย่างช้านาน มีธรรมชาติที่สวยงามและเป็นแหล่งป่าต้นน้ำแม่น้ำเมย อากาศที่เย็นสบายและมีพื้นที่ดัดริมน้ำแม่น้ำเมยที่มีจุดผ่อนปรนตามชุมชน ถึง 8 จุดซึ่งนักท่องเที่ยวนิยมเข้าไป เพื่อเยี่ยมชมหมู่บ้านชายแดนและแสงงบุญที่ม่อนมูลาอิ ประเทศเมียนมาร์ ซึ่งศักยภาพข้างต้นนำมาสู่อัตลักษณ์ของพื้นที่ที่ว่า “สัมผัสวิถีนานาชาติ เยือนถิ่นคนเลี้ยงช้าง” ที่จะนำไปสร้างกิจกรรม เส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตำบลวาลีย์ที่น่าสนใจ จากการพัฒนาศักยภาพชุมชนและหารูปแบบการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทชุมชนจนสามารถสร้างความพึงพอใจแก่ผู้มาเยือนตำบลวาลีย์ พบว่า ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง มีความรู้ มุมมอง ความมั่นใจในศักยภาพของตนและแนวคิดใหม่ ๆ รูปแบบการ

ประชาสัมพันธ์และช่องทางการตลาดที่หลากหลาย ที่จะนำไปพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ในการทดลองการจัดการท่องเที่ยว ทำให้ชุมชนตื่นตัวที่จะเปิดหมู่บ้านรับการท่องเที่ยวและรู้ทิศทาง ในการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยว และค้นหาอัตลักษณ์ทางการท่องเที่ยวที่แท้จริงของตนได้ โดยนำ วิถีความรู้อันเป็นกิจกรรมหลัก เพื่อเป็นแรงจูงใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ ใช้วิถีการ ดำรงชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนรอบข้าง เชื่อมโยงเส้นทางการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนของประเทศเพื่อน บ้านเป็นแรงดึงดูดให้นักท่องเที่ยวอยู่ในพื้นที่นานขึ้น

คำสำคัญ : ชุมชน, การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, การจัดการท่องเที่ยววัฒนธรรม

Abstract

D Phop Phra District, TAK aims 1) to build network to develop cultural and eco tourism in Valey subdistrict 2) to study problem and demand of villagers to meet the development 3) to study uniqueness of area as base for tourism route development and 4) to develop potential of community to find suitable tourism activities to meet local way of life. As a result, this would impress coming visitors. This research applied community-based research (CBR) to empower local villagers to the development. Method of research Apply the process of community based research as a tool for studying and developing community potential which concentrates people's centers. Enhancing powerful attitudes with process of involvement in order to create ecotourism traveling routes and cultures at Valey sub-district, Poppa district, Tak province. Population and samples include community leaders, local kuru, community committee, native people and visitors. Method of selecting samples: specifying people who involved in particular potential and were interested in the tourism process. Statistics using in the study consist of frequency, average, percentage, standard deviation, content analysis and logical descriptions.

The finding shown that "Eco and cultural tourism management with communities in Valey subdistrict, Pobpra district, Tak province" was driven by seminars and personal connections connecting network of people who share a same goal in community based tourism management. The network deployed Community based research (CBR) to participatory network which were 1) the internal ; head of

community, scholars, community members, shops, 2) the externals; the government bodies (community development Pobpra district, Tak community college, Authority Tourism of Thailand), private sectors (tourism and hospitality business owners) and civil society (community-based researchers network). They cooperated effectively to find out tourism capital to be developed to attract tourists such as activities, eco and cultural routes in Valey subdistrict under the slogan "untamned Valey". Studying problems and demand of villagers on developing the community to be natural and cultural tourist attraction of Valey subdistrict shown that there were abundant tourism capital, but the villagers were neglected to share profit. The community lacked of understanding how to manage tourism by community. They blamed visitors for rubbish problem as well as conflict of interest on local resources. To solve the problem, redesigning activities with community participation and natural -friendly tourist routes needed to be done. This can lead to balancing the use of natural, cultural and societal resources with the way of life responsively. Also, the visitors experienced local story, knowledge and skill through well trained personnel of the community. Moreover, the training on product development to serve as unique souvenirs selling to visitors were required. Developing community potential as well as finding suitable tourism activities must be harmonized with the way of life to impress tourists. It found out that the community were changed in terms of working knowledge and gain confidence in promotion pattern and marketing channel. The experimental project proved the villagers to be alert to welcome visitors. Showing their elephant relationship to attract visitors was the core competency of the success. To extend visitors stay, there were many Thai- Mynmar border communities to show unique way of life.

Keywords : community, ecotourism management, cultural tourism management

บทนำ

ตำบลวาเล่ย์ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน มีครัวเรือน 2,089 ครัวเรือน ประชากรจำนวนทั้งสิ้น 10,953 คน สภาพภูมิศาสตร์เป็นหุบเขากว้างใหญ่ โอบล้อมด้วยแนวเทือกเขาตะนาวศรี พื้นที่จึงเป็นที่ดอนและพื้นที่สูงสลับซับซ้อน มีพื้นที่ราบระหว่างหุบเขาและที่ราบลุ่มน้ำเมย ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตกติดกับสาธารณรัฐสังคมนิยมเมียนมาร์ ส่วนทิศเหนือติดต่อกับตำบลรวมไทยพัฒนา อำเภอพบพระ มีลำน้ำเมยไหลผ่านเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างตำบลวาเล่ย์กับสาธารณรัฐสังคมนิยมเมียนมาร์ยาวถึง 65 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังมีลำคลอง ลำห้วยที่สำคัญอีกหลายสาย พื้นที่ตำบลวาเล่ย์เป็นแหล่งต้นน้ำเมยที่มีต้นน้ำจากเทือกเขาตะนาวศรีฝั่งพม่าที่ติดกับพรมแดนไทย เป็นแหล่งวัฒนธรรมเก่าแก่และเป็นถิ่นฐานที่สำคัญแห่งหนึ่งของกลุ่มชาติพันธุ์ กะเหรี่ยง ชนพื้นเมืองดั้งเดิม มีร่องรอยประวัติศาสตร์ โบราณสถานทางพุทธศาสนาและหอผีหมู่บ้านซึ่งแสดงถึงความเชื่อในเรื่องผีอย่างเหนียวแน่น เคารพในธรรมชาติ ป่าเขา เนื่องจากเป็นแหล่งต้นธารแม่เมยที่ไหล ในแนวใต้ - ออก - ตก ผ่านเทือกเขาทำให้ผืนป่ายังคงความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง มีพืชพันธุ์ไม้กึ่งเขตร้อน รวมทั้งสัตว์ป่าที่มีถิ่นกำเนิดของเทือกเขาสูง รวมทั้งมีสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าที่ใกล้สูญพันธุ์อาศัยอยู่จำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณเขตป่าสงวนแห่งชาติ

ตลอดช่วงพัฒนาการอันยาวนานของตำบลวาเล่ย์ อำเภอพบพระ มีชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ได้อพยพครอบครัวมาอาศัยอยู่เป็นกลุ่มแรก ภายหลังช่วงเวลาพ.ศ. 2430 มีชาวล้านนาอพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานสร้างที่พักชั่วคราวเก็บค่าบริการจากพวกพ่อค้า ข้าราชการและผู้คนที่เดินทางไปมาระหว่างอำเภอแม่สอดกับอำเภออุ้มผาง ซึ่งจะต้องเดินทางมาพักแรมในพื้นที่เพื่อรวมพล ลูกหาบม้าต่าง ล้อเกวียนและเดินทางไปพร้อมกับหมู่คณะเพื่อป้องกันการดักปล้นจี้ ต่อมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ราวปีพ.ศ. 2480 มีชาวอังกฤษเข้ามาสัมปทานป่าไม้จากประเทศพม่าและเดินทางข้ามเขตเข้ามาในพื้นที่เห็นภูเขาล้อมรอบจึงเรียกว่า “วาเล่ย์” แปลมาจากภาษาฝรั่งเศสว่า “อ้อมกอดแห่งขุนเขา” ในการทำไม้ต้องใช้แรงงานคนและช่างจำนวนมาก อังกฤษจึงนำคนงานชาวพม่า รวมถึงคนจากเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน ไทลื้อจากสะเมิง ปกาเกอะญอ โดยใช้วิธีว่าจ้างแบบลูกจ้าง มีขุนจันตะพ้อเลี้ยงชาวปกาเกอะญอเป็นผู้รับช่วงดำเนินการ หลังจากอังกฤษให้เอกราชพม่า บริษัทสัมปทานสิ้นสุดลง กลุ่มคนดังกล่าวเห็นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่อีกทั้งเป็นร่องมลุ่มฝนตกชุกจึงได้ชักชวนกันเข้ามาตั้งหลักปักฐาน ณ ที่แห่งนี้ ในช่วงฤดูฝนมักมีน้ำป่าไหลลงมาท่วมพื้นที่ราบลุ่มสองฝั่งแม่น้ำ เกิดการทับถมโคลนตะกอนที่อุดมด้วยแร่ธาตุสารอาหาร จึงส่งผลให้แม่วาเล่ย์เป็นพื้นที่เหมาะแก่การทำเกษตรกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกข้าว ทำสวนผลไม้ พืชไร่ เช่น หอม กระเทียมและพืชเมืองหนาว เช่น แมคคาเดเมีย เป็นต้น นอกจากนี้ในส่วนของพื้นที่ดอนและพื้นที่สูงเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ ม้ง ปกาเกอะญอ คนภาคอีสานและคนล้านนา กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ

เหล่านี้มีความแตกต่าง ทั้งทางกายภาพของพื้นที่ตั้ง ภูมินิเวศย่อย ภาษา วัฒนธรรม ภูมิปัญญา เทคโนโลยีการผลิตและการเพาะปลูก รวมถึงขนบจารีตประเพณีที่หลอมรวมการดำรงชีวิตของผู้คนที่มาจากหลากหลายชาติพันธุ์กลายเป็นวิถีของชุมชนแม่วาลีย์ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน

หลังการพัฒนาทางหลวงแผ่นดินสายแม่สอด - พบพระ - อุ้มผางและการขยายทางหลวงแผ่นดินสายตาก - แม่สอด เพื่อรองรับการเปิดพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด จังหวัดตาก เชื่อมต่อกับสาธารณรัฐสังคมนิยมเมียนมาร์ ผู้คนหลากหลายอาชีพหลังไหลสู่เขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวที่แสวงหาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนใหม่ ๆ ทำให้เริ่มมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติเดินทางมาท่องเที่ยวในอำเภอบพพระ โดยเฉพาะหมู่บ้านยะพอเป็นหมู่บ้านเลี้ยงช้างมากกว่า 100 ปี การเลี้ยงช้างจึงเป็นเสมือนวิถีชีวิตที่ผูกพันระหว่างคนกับช้างที่เปรียบเสมือนพี่กับน้องที่ใช้ชีวิตร่วมกัน สิ่งนี้นักท่องเที่ยวเข้ามาเรียนรู้ล้วนเป็นช้างและน้อง ๆ ความรู้ช้างชาวกะเหรี่ยงซึ่งครั้งหนึ่งเคยซำและมีความสุขกับการที่ต้องถูกโยกย้ายไปตามจังหวัดต่าง ๆ บ้าง ตามแหล่งท่องเที่ยว บ้าง เมื่อช้างล้มป่วย และสภาพเป็นอยู่ของช้างไม่เหมาะสม จึงพากันกลับบ้านสร้างเป็นชุมชน “เพราะช้าง” เปิดรับนักท่องเที่ยวมาเรียนรู้วิถีชีวิตชาวกระเหรี่ยงกับการเลี้ยงช้าง ทั้ง ๆ ที่คนในชุมชนยังไม่มีความรู้ทักษะในการบริหารจัดการท่องเที่ยวแต่ก็พอจะทำให้ น้อง ๆ ในปางช้างมีรายได้ โดยช้างไม่ต้องเร่รอนไปอยู่ต่างถิ่น คนในหมู่บ้านมีโอกาสขายผลิตผลทางการเกษตรแก่นักท่องเที่ยวบ้าง ซึ่งช้างทั้งหมดเป็นช้างแสนรู้ เคยผ่านการฝึกมาแล้วสามารถส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของบ้านยะพอ และในขณะเดียวกัน นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วิถี การทำการเกษตรด้วยภูมิปัญญาของชาวกระเหรี่ยงและวิถีการดำรงชีวิต นอกจากนี้พื้นที่ตำบลวาลีย์ ยังมีชื่อเสียงทางด้าน การเกษตร การค้าขาย - ท่องเที่ยวชายแดน มีน้ำดี้นออกรูที่เกิดจากการที่แม่น้ำเมยไหลผ่านถ้าใต้ดินแล้วผุดออกมาไหลผ่านหมู่บ้านกลายเป็นเส้นแบ่งระหว่างสองประเทศ (ไทย - พม่า) ที่ผ่านมาได้มีบริษัททัวร์จากภายนอกดำเนินการจัดการท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่ามาได้ระยะหนึ่ง แต่มิใช่เป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในการจัดการทัวร์ที่ไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของพื้นที่เกิดขยะที่นักท่องเที่ยวทิ้งไว้ แต่ประชาชนเจ้าของทรัพยากรกลับไม่ได้รับประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจเท่าที่ควร ประกอบกับมีมีคฤหบดีจากบริษัททัวร์บางรายพานักท่องเที่ยวเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ชุมชนกลัวว่าในอนาคต อาจจะต้องเผชิญกับปัญหาการล่มสลายของวิถีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในหมู่เยาวชนและปัญหาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม อันเนื่องจากการใช้ต้นทุนทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ระมัดระวัง ไม่คำนึงถึงคนรุ่นอนาคตและถ้าหากชุมชนปล่อยให้การขยายตัวของการท่องเที่ยวเติบโตแบบไร้ทิศทางจากการดำเนินการของคนภายนอก จะก่อให้เกิดผลกระทบด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมตามมา

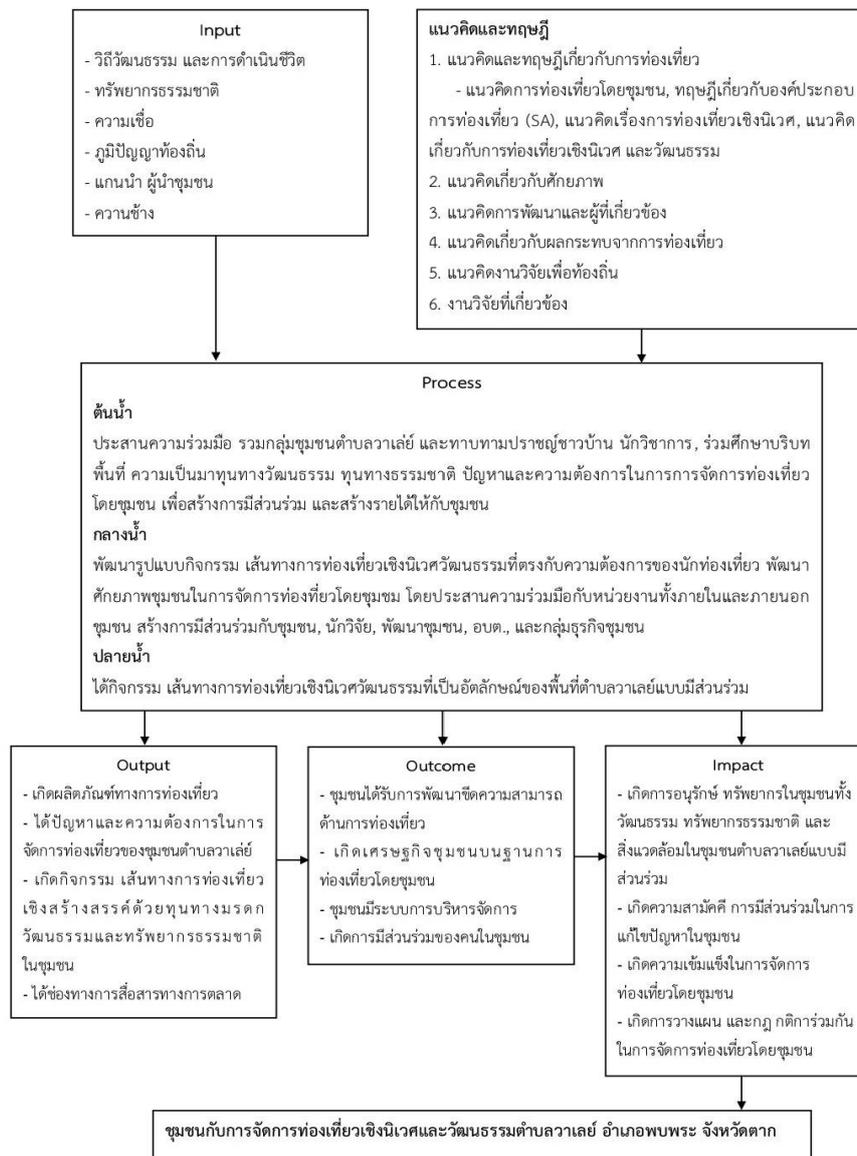
เพราะขาดการวางแผนจัดการที่ดีจากภาคีเครือข่ายคนในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้การพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนไม่ก้าวไปสู่ความยั่งยืน

ปัญหาดังกล่าวนำไปสู่การตั้งคำถามและพยายามแสวงหาคำตอบของคนในตำบลวาเล่ย์ ว่าถ้าคนในตำบลวาเล่ย์ร่วมกันดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยผ่านกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ขณะเดียวกันมีการเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรในชุมชน อันจะเป็นการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นให้สามารถพึ่งตนเองได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. สร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อร่วมพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมชุมชนตำบลวาเล่ย์
2. ศึกษาปัญหาและความต้องการของชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
3. ศึกษาศักยภาพที่เป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ที่จะนำมาเป็นฐานในการพัฒนากิจกรรม/เส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม
4. พัฒนาศักยภาพชุมชนและหารูปแบบการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทชุมชนจนสามารถสร้างความพึงพอใจแก่ผู้มาเยือน

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ใช้กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น(CBR) โดยมีวิธีการดำเนินการดังนี้
ประชากรหรือกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร ได้แก่ชุมชนตำบลวาเลย์ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก ประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านมอเกไทย หมู่ที่ 2 บ้านวาเลย์ใต้ หมู่ที่ 3 บ้านวาเลย์เหนือ หมู่ที่ 4 บ้านแม่ออกฮู หมู่ที่ 5 บ้านพะยอม หมู่ที่ 6 บ้านผ่านศึกพัฒนา และหมู่ที่ 7 บ้านทรัพย์เจริญ จำนวนประชากรทั้งสิ้น 10,953 คน

2. กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับงานวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วย บุคคล 4 กลุ่ม ได้แก่ ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประชาชนชาวบ้าน คณะกรรมการชุมชน ชาวบ้านในชุมชน และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนวิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการแบบเจาะจงกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพและมีความสนใจเข้าร่วมในการดำเนินการด้านการท่องเที่ยว

เครื่องมือการวิจัย ประกอบด้วย

1. เครื่องมือการศึกษาบริบทชุมชน ใช้เก็บ ประชุมกลุ่ม, Time line, ปฏิทินอาหาร, ปฏิทิน ประเพณีวัฒนธรรม, ปฏิทินพืชผลทางการเกษตร

2. การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และไม่มีโครงสร้าง ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ประชาชนชาวบ้าน คณะกรรมการชุมชน ชาวบ้านในชุมชน เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ วิธีการดำรงชีวิต

3. แบบสังเกตแบบมีโครงสร้าง (Structured Observation Form) ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ด้านมาตรฐานด้านการบริการ ความพร้อมของสถานประกอบการแต่ละประเภท และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน, โดยใช้เกณฑ์การประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยว ที่พัก เป็นต้น และใช้สำหรับ บุคลากรภายในชุมชน ในด้านมาตรฐานด้านการบริการ การรองรับนักท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวชุมชน ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัย สภาพของสังคม ภูมิอากาศ เป็นต้น โดยได้จากเอกสารของกรมการท่องเที่ยวเป็นหลักในการสังเกต

3. แบบสอบถามที่มีคำถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลลาเลย ความพร้อมในการให้บริการนักท่องเที่ยว มาตรฐานด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ที่พัก ร้านอาหารจำหน่ายอาหาร และร้านจำหน่ายสินค้าที่ระลึก รวมทั้งจุดแวะพักต่าง ๆ มีจำนวน 25 ข้อ มีข้อความปลายเปิดเกี่ยวกับข้อคิดเห็น โดยมีระดับการวัดแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) 3 ระดับ

4. อุปกรณ์สำหรับงานสนาม ประกอบด้วย โทรศัพท์มือถือ ใช้ในการบันทึกการสัมภาษณ์ ถ่ายรูป ถ่ายวิดีโอ, กล้องถ่ายรูป และสมุดจดบันทึก

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้นำความให้กับกลุ่มตัวอย่างที่กำหนด มีขั้นตอนการดำเนินการ 2 วิธี ได้แก่

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในชุมชน ทำการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลแบบเจาะจงกลุ่มตัวอย่างที่เกี่ยวข้องกับศักยภาพและมีความสนใจเข้าร่วมในการดำเนินการด้านการท่องเที่ยว โดยแบบสอบถาม (Questionnaire) จำนวน 100

ชุด เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลของกลุ่มนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งได้แก่ กลุ่มนักท่องเที่ยวชาวไทย ที่เดินทางมาท่องเที่ยวในตำบลวาเล่ย์ โดยทำการเก็บตัวอย่างได้ทั้งหมด 50 คน

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ผลงานวิจัย และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และระบบสืบค้นจากวิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาโทของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ นักวิจัยอิสระจากสำนักงาน วช. โดยผ่านระบบอินเทอร์เน็ต

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการประชุม อภิปราย สัมมนา (Focus group) นั้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มาใช้ในกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล โดยดำเนินการร่วมกับกระบวนการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร (documentary research) โดยกระบวนการและวิธีการวิเคราะห์อื่นจะได้ดำเนินการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาเป็นการบรรยายและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย

การดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ 1) ผลสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อร่วมพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมชุมชนตำบลวาเล่ย์ พบว่า ชุมชนเกิดภาคีเครือข่ายความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพชุมชน เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน 2) ผลการศึกษาปัญหาและความต้องการของชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมพบว่า เป็นชุมชนพหุวัฒนธรรม 4 กลุ่มชาติพันธุ์ (ม้ง ปะกอกญอ ล้านนา อีสาน) ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ มีวัฒนธรรมคนกับช้างที่สืบทอดกันมาอย่างช้านาน มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่จำนวนมาก ทำให้เกิดขยะ เกิดการแย่งใช้ทรัพยากรในพื้นที่ แต่ชุมชนเจ้าของพื้นที่กลับไม่ได้ประโยชน์จากการจัดการท่องเที่ยว เป็นเพียงส่วนประกอบในการท่องเที่ยวเท่านั้น ชุมชนจึงต้องการพัฒนาศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วม ทั้งร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมรับผิดชอบและร่วมวางแผนออกแบบกิจกรรมเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม โดยนำทรัพยากรในชุมชนและวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาใช้เป็นกิจกรรม เส้นทางการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ สังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนอย่างมีความรับผิดชอบต่อคนในชุมชน สร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับคนในชุมชนและก่อให้เกิดการเรียนรู้ประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้มาเยือน 3) ผลการศึกษาศักยภาพที่เป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ที่จะนำมาเป็นฐานในการพัฒนากิจกรรม/เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม พบว่า ในการค้นหาทุนที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเองจากการมี

ส่วนร่วมเพื่อใช้เป็นฐานในการสร้างกิจกรรม เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตำบล วาเล่ย์ที่น่าสนใจ ทำให้เกิดกิจกรรมเส้นทางการท่องเที่ยวจำนวน 2 เส้นทาง ภายใต้อัตลักษณ์ร่วม ของชุมชนที่ว่า “สัมผัสวิถีถิ่นนาชน เยือนถิ่นคนเลี้ยงช้าง” 4) ผลการพัฒนาศักยภาพชุมชนและหา รูปแบบการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทชุมชนจน สามารถสร้างความพึงพอใจแก่ผู้มาเยือน พบว่า ในการพัฒนาศักยภาพชุมชน ทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงทั้งการเป็นเจ้าของที่ดี การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน การสร้างกฎกติกาการ ร่วมกันในการจัดการท่องเที่ยวและหา รูปแบบการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมที่ เหมาะสมโดยเน้นวิถีวัฒนธรรมคนเลี้ยงช้างเป็นหลักในการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยว ในพื้นที่ พร้อมเปิดหมู่บ้านรับการท่องเที่ยวสอดคล้องกับบริบทชุมชนจนสามารถสร้างความพึงพอใจ แก่ผู้มาเยือนจากสโตนการท่องเที่ยวที่ว่า “เที่ยววาเล่ย์ ไม่ว่าจะเหวแหนดอน”

อภิปรายผล

ในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อเชื่อมโยงบุคคล กลุ่มคนที่มีเป้าหมายเดียวกันมาร่วมกัน พัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมชุมชนตำบลวาเล่ย์ เริ่มจากการสร้างความเข้าใจ รูปแบบการทำงาน วัตถุประสงค์ เป้าหมายของโครงการ โดยการจัดประชุมเพื่อเปิดตัวโครงการให้เป็น ที่รู้จักตั้งแต่ระดับอำเภอ ระดับตำบลและระดับหมู่บ้าน แล้วจึงใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวพูดคุยทาบทาม หัวหน้ากลุ่มควาญช้างที่ทำการท่องเที่ยวเข้าร่วมทีมวิจัย และลงพื้นที่พูดคุยกับ ผู้นำชุมชน กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อหากกลุ่มและบุคคลที่มีเป้าหมายร่วมกันร่วมทำงาน เมื่อได้ที่วิจัยชุมชนจึงได้ประชุมปรับ ฐานคิดด้วยกระบวนการ CBR พัฒนา CBT เพื่อให้ทีมวิจัยชุมชนเข้าใจการทำงานวิจัยมากขึ้น หลังจากนั้นจึงได้พัฒนาศักยภาพภาคีเครือข่ายด้วยกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อให้ทีมวิจัย ชุมชนรู้จักเครื่องมือที่ใช้ในการทำงานวิจัยและสามารถนำเครื่องมือไปใช้ได้อย่างถูกต้องส่งผลให้การ ดำเนินงานวิจัยเกิดประสิทธิผล โดยการแบ่งทีมทำหน้าที่ในการเก็บประเด็นรวบรวมข้อมูลในพื้นที่และ ดำเนินกิจกรรมตามแผนที่วางไว้ ซึ่งในทุกขั้นตอนการทำงานจะเกิดบุคคลและภาคีเครือข่ายเข้าร่วม โครงการทุกระยะ สอดคล้องกับ นายทวี สุขโข (2559) ที่กล่าวว่า “การวิจัยดำเนินการไปตามแผน กิจกรรมที่วางไว้ ตั้งแต่การเก็บข้อมูลชุมชน การเรียนรู้จากหมู่บ้านอื่น การทดลองปฏิบัติการและ สร้างผลซึ่งทุกกระบวนการ ทีมวิจัยท้องถิ่นบ้านดอนข่าได้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็น สำคัญ ได้นำกระบวนการวิจัยมาปรับใช้กับชุมชนก่อเกิดเป็นแนวคิด “ปรับกิจกรรมเดิม สร้างกิจกรรม ใหม่ เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วม” โดยในแต่ละกิจกรรมที่ได้ดำเนินการจะมีการสื่อสารให้กับชุมชนทราบ โดยตลอด ทั้งการจัดประชาคมหมู่บ้าน การสืบข้อมูลชุมชนและการประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนรับทราบ ก่อนมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้าน หรือแม้แต่หลังจากนักท่องเที่ยวกลับไปแล้วก็มีการแจกแจง

รายรับรายจ่ายและผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอย่างโปร่งใส” แต่บุคคล หรือกลุ่มคนเหล่านั้นก็ไม่ได้คงอยู่หรือร่วมกิจกรรมทุกกิจกรรมเนื่องจากข้อจำกัดของสมาชิกทีมวิจัย แม้จะไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมแต่ก็มีการติดต่อสื่อสารกันอยู่บ้างเป็นระยะ นอกจากนี้ยังมีสถานการณ์ชายแดนที่ไม่สงบและสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ทำให้ทีมนักวิจัยชุมชนต้องปรับกระบวนการทำงานให้สอดคล้องกับบริบทหรือสภาพสถานการณ์ที่เป็นจริงขณะปฏิบัติงานโดยใช้กระบวนการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทั้งร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมหาทางออกของปัญหาต่าง ๆ ด้วยการพูดคุย ทำให้ทีมวิจัยเกิดการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับเครือข่าย จนสามารถดำเนินกิจกรรมตามแผนที่วางไว้ จากกระบวนการข้างต้นทำให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือทุกภาคส่วนในการร่วมพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมชุมชนตำบลวาเล่ย์ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เช่น คนในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ร้านค้า กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลเรื่องราว เรื่องเล่า ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและร่วมพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมในตำบลวาเล่ย์ เพื่อให้การจัดการท่องเที่ยวมีเสน่ห์ ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวและอยู่ในชุมชนได้นานขึ้น ชุมชนเกิดรายได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เกิดความภาคภูมิใจในชุมชนของตน เกิดการอนุรักษ์ ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ในช่วงของการพัฒนามีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามามีส่วนช่วยในการพัฒนาศักยภาพชุมชน เช่น วิทยาลัยชุมชนตากเป็นหน่วยส่งเสริมองค์ความรู้ให้ชุมชนทั้งการอบรมการเป็นนักสื่อความหมาย การทำสื่อประชาสัมพันธ์ การใช้สื่อออนไลน์ เพื่อสร้างตลาดออนไลน์ พัฒนาชุมชนอำเภอพบพระ ซึ่งเป็นหน่วยส่งเสริมให้ผลิตภัณฑ์ในชุมชนให้มีรูปแบบที่น่าสนใจสามารถนำมาจำหน่ายเป็นสินค้า ของที่ระลึกเพื่อรองรับการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน และการทำตลาดออนไลน์ให้กับชุมชน, อุทยานแห่งชาติ ส่วนภาคีเครือข่ายภาคเอกชนที่เคยนำนักท่องเที่ยวนำมาท่องเที่ยวในพื้นที่ เช่น แม่ละเมา ฮีโคท้าว, เรโทรท้าว แอนด์ เอลเฟนแคมป์ ได้ให้คำแนะนำ รูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มีความน่าสนใจ ได้มาตรฐานเบื้องต้นของการจัดการท่องเที่ยว เช่น ความสะอาด ความปลอดภัย ให้เหมาะสมพร้อมรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติ ทุกเพศทุกวัย เพื่อจะได้นำเสนอขายเส้นทางการท่องเที่ยวให้กับนักท่องเที่ยวได้ เป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ระหว่างชุมชนซึ่งเป็นผู้ผลิตกิจกรรม เส้นทางการท่องเที่ยวที่จะสร้างการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือนกับบริษัททัวร์ที่จะได้แหล่งท่องเที่ยวใหม่นำเสนอขายให้กับนักท่องเที่ยว

จากการศึกษาปัญหาและความต้องการของชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมตำบลวาเล่ย์พบว่า ชุมชนมีศักยภาพหลายด้าน ทั้งสภาพพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นชุมชนต้นน้ำ ริมฝั่งแม่น้ำเมย เป็นชุมชนพหุวัฒนธรรมที่มีคามหลายหลายทางวัฒนธรรมถึง 4 กลุ่มชาติพันธุ์ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอด มาอย่างช้านาน ไม่ว่าจะเป็น การจักสาน การทอผ้า (ผ้าทออีสาน, ผ้าใยกล้วย, ผ้าทอปกากะเอย) การเลี้ยงไหมและวิถีชีวิตคนกับช้าง มี

สภาพอากาศที่เย็นสบาย มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่หลากหลาย อีกทั้งยังมีกลุ่มที่ทำธุรกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ ซึ่งคนในชุมชนเป็นผู้ดำเนินธุรกิจ มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ แต่ยังไม่มีการกระจายรายได้เข้าสู่ชุมชนอย่างแท้จริง เป็นเพียงการพานักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมวิถีชีวิตของคนในชุมชน มีเพียงกลุ่มคนเพียงบางกลุ่มที่ได้รับประโยชน์ในการจัดการท่องเที่ยว ชุมชนเป็นเพียงส่วนประกอบในการท่องเที่ยวเท่านั้น เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาทำให้เกิดขยะ เกิดการแย่งใช้ทรัพยากรในพื้นที่เพิ่มขึ้นเช่นกัน ชุมชนจึงต้องการพัฒนาศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วม ทั้งร่วมรับผลประโยชน์ ร่วมรับผิดชอบและร่วมวางแผนออกแบกิจกรรมเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม โดยนำทรัพยากรในชุมชนและวิถีวัฒนธรรมชุมชนมาใช้เป็นกิจกรรม เส้นทางการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชนอย่างมีความรับผิดชอบต่อไม่ก่อให้เกิดปัญหาให้กับคนในชุมชน สร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับคนในชุมชนและก่อให้เกิดการเรียนรู้ประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้มาเยือน ในด้านการพัฒนาศักยภาพชุมชนต้องการเก็บบันทึกเรื่องราว เรื่องเล่าในชุมชนเพื่อเป็นนักสื่อความหมายและผู้นำเที่ยวที่มีประสิทธิภาพเพื่อสร้างเสน่ห์ในการท่องเที่ยวของพื้นที่ตำบลวาเล่ย์ ให้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้อยู่ในพื้นที่นานขึ้น ทั้งนี้คนในชุมชนต้องการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่ยังคงวิถีชีวิตดั้งเดิม และยังต้องการพัฒนาศักยภาพของตนเองในด้านอาชีพ เพื่อยกระดับสินค้าในชุมชนให้เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวและของที่ระลึก เช่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์จากผ้าทอพื้นถิ่นให้ออกมาในรูปแบบของสินค้าทางการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ทั้ง ผ้าทอปกากะญอ ผ้าไหม ผ้าทออีสานและผ้าใยกล้วย ความต้องการข้างต้นเป็นการพัฒนาศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วม ทำให้เกิดเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวและเป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนตำบลวาเล่ย์อย่างแท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับ พัชรินทร์ จึงประวัติ (2560) ที่ระบุว่า “คนในชุมชนคลองสวนมีความต้องการพัฒนาศักยภาพชุมชนต่อการจัดการท่องเที่ยว ในเรื่องของการมีส่วนร่วมของชุมชนพบว่า ในด้านการวางแผน คือ ได้เข้าร่วมประชุมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ด้านการดำเนินการ คือ ได้ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นการส่งเสริมและอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมและประเพณีของคนในท้องถิ่น ด้านการใช้ประโยชน์ คือ มีรายได้ จากการท่องเที่ยว เช่น การขายอาหาร สินค้าพื้นเมือง การนำเที่ยว การแสดงศิลปะพื้นเมือง ของที่ระลึก ด้านประเมินผลและติดตามผล คือ มีส่วนร่วมในการติดตาม พร้อมหาแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขปัญหาและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้ยั่งยืน ทั้งนี้ คนในชุมชนต้องการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไป ปรับเปลี่ยนไปตามการเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่ยังคงไว้ซึ่งวิถีชีวิตดั้งเดิม และยังต้องการพัฒนาศักยภาพของตนเองโดยการอบรมหลักสูตรด้านอาชีพ ด้านอาสาสมัครมัคคุเทศก์ และด้านภาษา เพื่อพัฒนาตลาดคลองสวนร้อยปีให้เกิดความยั่งยืน”

ในการศึกษาศักยภาพที่เป็นอัตลักษณ์ของพื้นที่ที่จะนำมาเป็นฐานในการพัฒนากิจกรรม/เส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมพบว่า ชุมชนมีศักยภาพความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ชุมชนสุขสงบอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย มีความรักสามัคคีกันบนความหลากหลายของประเพณีวัฒนธรรม ไม่มีความขัดแย้ง แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีวิถีการดำรงชีวิตทางการเกษตรที่คล้ายคลึงกัน โดยมีวัฒนธรรมความเชื่อที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติอย่างกลมกลืน ยังมีวิถีชีวิตคนเลี้ยงช้างของปกากะญอที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่น่าสนใจ นอกจากนี้ ยังมีธรรมชาติ แม่น้ำ ป่าต้นน้ำ จุดชมวิวยอดเขาสูง ซึ่งเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งที่น่าหลงใหล อากาศที่เย็นสบาย พื้นที่ยังติดแม่น้ำเมยซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างไทยเมียนมาร์ ทำให้มีจุดผ่อนปรนตามชุมชน ถึง 8 จุด ที่คนในชุมชนทั้งไทยและเมียนมาร์ใช้สัญจรไปมาหาสู่กันแบบไม่เป็นทางการอย่างอะลุ่มอล่วย เพื่อเข้ามาซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค ยารักษาโรคที่จำเป็นและใช้ในการเดินทางเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาของกันและกัน ซึ่งจุดผ่อนปรนบ้านวาลีย์ ยังเป็นจุดที่นักท่องเที่ยวสนใจข้ามไปอย่างไม่เป็นทางการ เพื่อไปเยี่ยมชมหมู่บ้านชายแดนและเข้าไปแสวงบุญที่ม่อนมุลอาอี ประเทศเมียนมาร์ นอกจากนี้เป็นเมืองชายแดนแล้วตำบลวาลีย์ยังมีแหล่งท่องเที่ยวบริเวณใกล้เคียงที่ช่วยดึงดูดใจและเป็นเสน่ห์ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่อีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ Dickman (1996) กล่าวว่า “สิ่งที่ดึงดูดใจ จัดเป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นสิ่งที่จูงใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยว ณ สถานที่นั้น ซึ่งสามารถแบ่งแยกเป็นสถานที่สำคัญทางศาสนา หาดทราย ชายหาด ภูเขา อุทยานแห่งชาติ เทศกาลต่าง ๆ หรือสถานที่ที่มีความสวยงามเป็นเอกลักษณ์และเป็นที่โด่งดังและโดยทั่วไป สถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงมักจะมีสิ่งดึงดูดใจมากกว่าหนึ่งอย่าง” นอกจากนี้ทีมวิจัยชุมชนยังได้ร่วมกันสอบถามนักท่องเที่ยวด้วยแบบสอบถามพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในตำบลวาลีย์พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อยู่ในช่วงอายุอยู่ระหว่าง 26 - 36 ปี นับถือศาสนาพุทธ มีสถานะภาพโสด อาชีพข้าราชการ/ลูกจากหน่วยงานภาครัฐ มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 20,001-25,000 บาท มีภูมิลำเนาปัจจุบันอยู่ในภาคเหนือ การเดินทางท่องเที่ยว 5 ครั้งขึ้นไปต่อปี ชอบไปท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ไม่เคยเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลวาลีย์ ได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวจากอินเทอร์เน็ต ความสัมพันธ์ในการท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวด้วยกันเป็นกลุ่ม ยานพาหนะที่ใช้ในการเดินทางส่วนใหญ่ใช้รถยนต์ส่วนตัว ลักษณะการท่องเที่ยวแบบไม่พัก กลุ่มที่เข้าพักส่วนใหญ่เข้าพักที่โฮมสเตย์ ระยะเวลา 1 คืน วัตถุประสงค์ในการเดินทางท่องเที่ยวครั้งนี้ เพื่อพักผ่อนหรือท่องเที่ยวสาเหตุที่เลือกมาท่องเที่ยวเนื่องจากกิจกรรมมีความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ ส่วนใหญ่ใช้บริการอาหารและเข้ามาท่องเที่ยวที่ ปางช้าง “บ้านเพราะช้าง” มีความพึงพอใจต่อการบริการการท่องเที่ยวตำบลวาลีย์ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจ

ด้านประชาชนในท้องถิ่นในเรื่องการมีมิตรไมตรีต่อนักท่องเที่ยว ความยิ้มแย้มแจ่มใสและความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์และวิถีชีวิตชุมชน รองลงมาคือ ด้านบริการโดยมีความพึงพอใจในเรื่องกิจกรรมน่าสนใจและด้านราคาสินค้าและบริการมีความพึงพอใจในเรื่องราคาสินค้าและของที่ระลึก/ของฝาก ตามลำดับ ข้อเสนอแนะในการบริการการท่องเที่ยว ด้านบริการอยากให้มีคนนำเที่ยวในแต่ละจุด, ควรจัดสถานที่เพื่อถ่ายรูปให้เหมาะกับแสงเวลาถ่าย จะดีมาก ด้านการคมนาคม ควรมีป้ายบอกทางสถานที่ท่องเที่ยวที่ชัดเจน สอดคล้องกับ ราณี อธิชัยกุล และคณะกรมการ (2558). กล่าวว่ “ลักษณะและพฤติกรรมกรท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ แยกเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ ดังนี้ นักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง 21-30 ปี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี มีสถานะภาพโสด เป็นพนักงานบริษัทที่มีรายได้เฉลี่ย 25,587 บาท ใช้เวลาท่องเที่ยวในอุทยานฯ 1-2 วัน โดยทำกิจกรรมหลัก 3 กิจกรรม คือ เดินป่า ศึกษาธรรมชาติ ถ่ายรูปบันทึกภาพ/เสียง และใช้จ่ายภายในอุทยานฯ เฉลี่ย 2,776 บาท เลือกพักรีสอร์ทที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงอุทยานฯ และจัดการกรท่องเที่ยวด้วยตนเอง สำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง 21-30 ปี สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี โสด เป็นพนักงานบริษัทที่มีรายได้เฉลี่ย 46,003 บาท ใช้เวลาท่องเที่ยวในอุทยาน 1-2 วัน โดยทำกิจกรรมหลัก 3 กิจกรรม คือ ศึกษาธรรมชาติ ถ่ายรูปบันทึกภาพ/เสียง เดินป่า และใช้จ่าย ภายในอุทยานฯ เฉลี่ย 3,394 บาท เลือกพักรีสอร์ทที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงอุทยานฯ และจัดการกรท่องเที่ยวด้วยตนเอง” ทีมวิจัยฯ จึงได้นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลศักยภาพเชิงลึกและจากแบบสอบถามพฤติกรรมนักท่องเที่ยวมาประชมร่วมกันสรุปอัตลักษณ์และนำมาเป็นเส้นทางกรท่องเที่ยวในชุมชน ทำให้สามารถสรุปอัตลักษณ์พื้นที่ไว้ว่า “บ้านเพราะช่างวิถีชุมชน คนลุ่มน้ำเมย” มีกิจกรรม เส้นทางกรท่องเที่ยวที่ผ่านการสกัดคัดสรรค์แบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนตำบลวาลเลย์ คือ เส้นทางที่ 1 “บ้านเพราะช่าง วิถีคน วิถีช่างถิ่นกรท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” และเส้นทางที่ 2 “ท่องเที่ยววิถีชุมชน วิถีคนเลี้ยงช่าง ริมน้ำเมย” แต่ชุมชนยังขาดความรู้ ทักษะในการเป็นเจ้าบ้านที่ดีและนักสื่อความหมายชุมชน ขาดการเชื่อมโยงวิถีชีวิตทั้งภายในชุมชน และประเทศเพื่อนมาเป็นกิจกรรมเส้นทางกรท่องเที่ยว ดังนั้นชุมชนควรได้ไปศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบด้านการจัดการกรท่องเที่ยวโดยชุมชน การเป็นเจ้าบ้านที่ดี และการเป็นนักสื่อความหมายชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้นำประสบการณ์มาปรับใช้กับการจัดการกรท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลวาลเลย์ให้มีเสน่ห์ น่าสนใจ และสามารถสร้างการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือนได้ นอกจากนี้ชุมชนตำบลวาลเลย์ยังต้องการรับการพัฒนาศักยภาพในการทำการตลาดออนไลน์เพื่อให้สามารถเข้าถึงกลุ่มนักท่องเที่ยวเป้าหมายได้ซึ่งสอดคล้องกับ ชูลีรัตน์ จันท์เชื้อ และคณะ (2557) “การพัฒนาเครือข่ายกรท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า ทักษะความสามารถในการจัดการกรท่องเที่ยวที่ชุมชนจำเป็นต้องได้รับการพัฒนา เพื่อให้สามารถดำเนินการจัดการกรท่องเที่ยวได้อย่าง

ต่อเนื่องและประสบผลสำเร็จ ประกอบด้วย 3 ด้านคือ 1) ทักษะความสามารถในการประสานงานและจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 2) ทักษะความสามารถในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวและปฏิบัติตามแผนที่มีผลกระทบต่อด้านลบน้อยที่สุด และ 3) ทักษะความสามารถในการบริการนักท่องเที่ยว”

ในการพัฒนาศักยภาพชุมชนและหารูปแบบการดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทชุมชนจนสามารถสร้างความพึงพอใจแก่ผู้มาเยือนตำบลวาเล่ย์ ได้ทำการพัฒนาด้าน CBR เป็นระดับต้น ๆ ที่จะช่วยให้เกิดการยกระดับศักยภาพชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความมั่นใจ ภาคภูมิใจในตนเองและชุมชน จากการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้มาเยือน เกิดการพัฒนาเชื่อมโยงกันระหว่างคน ความรู้ ทรัพยากรในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้จากการนำทรัพยากรที่มีมาสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน การพัฒนาศักยภาพชุมชนเป็นการติดต่อทางปัญญาให้กับคนในชุมชน เกิดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการและการพัฒนาชุมชน ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการสอบถามนักท่องเที่ยวที่เข้าร่วมทดลองเส้นทางการท่องเที่ยวและสอบถามพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่พบว่า จุดเด่นที่เป็นเสน่ห์ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนตำบลวาเล่ย์ คือ วิถีความอยู่สบาย ซึ่งเป็นวิถีการดำรงชีวิตดั้งเดิมของคนในตำบลวาเล่ย์และธรรมชาติที่มีในพื้นที่ โดยเฉพาะปางช้าง “บ้านเพราะช้าง” ที่เป็นแหล่งดึงดูดนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวในพื้นที่ได้เป็นอย่างมาก แต่ไม่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวอยู่ในพื้นที่ได้นาน ในการพัฒนาศักยภาพชุมชนทั้งการศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบ การอบรมการเป็นเจ้าบ้านที่ดีและการเป็นนักร้องความหมายชุมชนนอกพื้นที่ทำให้ชุมชนมีองค์ความรู้ มุมมอง แนวคิดใหม่ๆ สามารถนำไปพัฒนาปรับปรุงกิจกรรมเส้นทางทางการท่องเที่ยวของชุมชนวาเล่ย์ และสามารถที่จะค้นหาอัตลักษณ์ที่แท้จริงของตนได้ ภายหลังจากการพัฒนาศักยภาพ ชุมชนตำบลวาเล่ย์จึงได้กลับมาทบทวนอัตลักษณ์ กิจกรรม เส้นทางทางการท่องเที่ยวของตน ทำให้ได้อัตลักษณ์ใหม่ทางการท่องเที่ยวตำบลวาเล่ย์ คือ “สัมผัสวิถีถิ่นนาชน เยือนถิ่นคนเลี้ยงช้าง” และได้สโลแกนที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวตำบลวาเล่ย์ ว่า “เที่ยววาเล่ย์ ไม่หว่าเหวแน่นอน” นอกจากนี้กิจกรรม เส้นทางทางการท่องเที่ยวในตำบลวาเล่ย์ ชุมชนได้ร่วมกันระดมความคิดเห็นและเสนอว่าวิถีความอยู่สบายเป็นแรงดึงดูดที่จะให้นักท่องเที่ยวเข้าท่องเที่ยวในพื้นที่ ดังนั้นวิถีความอยู่สบายควรเป็นกิจกรรมหลักในการจัดการท่องเที่ยวในตำบลวาเล่ย์ ส่วนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนรอบข้าง ให้เป็นทางเลือกแก่นักท่องเที่ยวที่จะเลือกเรียนรู้ โดยให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการออกแบบเส้นทางที่จะเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้ชุมชนยังเห็นว่าควรให้เยาวชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ พื้นฟูศิลปะการแสดงพื้นถิ่นที่กำลังจะหายไป เพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นให้คงอยู่ในชุมชน รวมทั้งเชื่อมโยงเส้นทางการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนของประเทศเพื่อนบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชุมชนริมฝั่งแม่น้ำเมย จะเป็นการเพิ่มเสน่ห์ให้การท่องเที่ยวในพื้นที่น่าสนใจมากยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการกระจายรายได้ให้แก่คน

ในชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรในพื้นที่ เกิดความรักและหวงแหน เพราะนั่นคือแหล่งที่มาของรายได้ เกิดการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลประโยชน์ นอกจากนี้ชุมชนยังดึงเยาวชนชุมชนตำบลวาเลย์เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปการแสดงในพื้นที่ เพื่อใช้กิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่อีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

- 1) หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนในพื้นที่ ควรนำผลงานวิจัยไปใช้ในการต่อยอดการพัฒนาศักยภาพชุมชนด้านการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง
- 2) หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ควรจัดทำแผนงานพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนแบบมีส่วนร่วมของชุมชน และสอดคล้องกับแผนงานพัฒนาการท่องเที่ยวของจังหวัด เพื่อให้จังหวัดช่วยหนุนเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ และ เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน ที่เมื่อสถานการณ์ชายแดนสงบลงจะเป็นจุดท่องเที่ยวแห่งใหม่ที่น่ายินดีของนักท่องเที่ยว
- 3) ชุมชนควรได้รับการพัฒนาศักยภาพอย่างต่อเนื่อง ถ้าจะให้ชุมชนสามารถทำการซื้อขายการท่องเที่ยวอย่างมืออาชีพได้จำเป็นจะต้องมีการศึกษาและพัฒนาโดยใช้งานวิจัยเป็นช่วยอีกทางหนึ่ง เพื่อช่วยขับเคลื่อนชุมชนไปสู่การจัดการท่องเที่ยวอย่างมืออาชีพ

เอกสารอ้างอิง

- ชูลีรัตน์ จันทร์เชื้อ และคณะ. (2557). การพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรม. พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ทวี สุขโข. (2559). การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านดอนข่าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน หมู่ 7 ตำบลชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น. แหล่งข้อมูล: https://elibrary.trf.or.th/project_contentTRFN.asp?PJID=RDG59E0033. ค้นเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2563.
- พัชรินทร์ จิงประวัตติ. (2560). ความต้องการของชุมชนในการพัฒนาศักยภาพเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ : กรณีศึกษาตลาดคลองสวนร้อยปี อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ. วารสารการบริการและการท่องเที่ยว, (12)1,36.
- ราณี อีสัชยกุล และคณะกรมการ.(2558). แนวทางการพัฒนามาตรฐานและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Dickman, C.R. (1996). *Overview of the Impacts of Feral Cats on Australian Native Fauna*. Australian Nature Conservation Agency, Canberra.